

Ж.Ж. Нәбиева¹

*М. Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан университеті,
Орал, Қазақстан.
(E-mail: gulia-akimbek.81@mail.ru)*

Әскери қызметкерлердің суицидтік мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктері

Автор мақалада суицид мәселесін медициналық ауытқушылық ғана емес, әлеуметтік тіпті мемлекеттік деңгейде қарастырылатын саяси мәселеге айналып отырғанын жеткізеді.

Өз-өзіне қол жұмсау деңгейі қоғамдағы, оның ішінде әлем елдерінің армиясындағы психикалық денсаулықтың күн тәртібінде тұрған және тереңірек зерттеуді қажет ететін өзекті тақырыптарының бірі екендігін дәйектейді. Әскери қызметкерлердің өз-өзіне қол жұмсауы моральдық және экономикалық салдар ғана емес, сонымен бірге үлкен әлеуметтік резонанс екеніне тоқталады. Автор суицидті және автоагрессивті мінез-құлық мәселесін қарастырып ғана қоймай оны шешудің (профилактикалық) алдын-алудың жолдарын қарастырған.

Кілт сөздер: суицид, конфликт, суицидтік мінез-құлық, аутоагрессия, стресс факторлары, экстремалды жағдай.

Кіріспе

Өз-өзіне қол жұмсау мәселесі, адамзаттың ең көне мәселесі. Суицидке деген көзқарас философиялық, діни, құқықтық және ғылыми көзқарастарға байланысты болды. Статистика бойынша, әлемде күн сайын 3 мыңға жуық адам, жыл сайын 1 миллионға жуық адам өз еркімен өледі, бұл барлық өлімнің 1,5 пайызын құрайды.

Біздің мәліметтеріміз бойынша, соңғы жылдары суицид шығындардың жалпы санының 20-30% - ін құрайды. Бүгінгі күні өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері маңызды мәселе болып табылғандықтан өзектілігі арта түседі. Өз - өзіне қол жұмсауға әрекет жасау әскери қызметкерлердің денсаулығының біржола бұзылуына, қызметтік міндеттерін орындауға қабілетсіздігін тудырып қоймай, сондай ақ орын алған жағдайларда әскери борыш өтеуден бас тартадындардың саны көбейіп әлеуметтік дүмпуге әкелуі мүмкін. Әскери қызметкерлер арасындағы өз - өзіне қол жұмсауға ұмтылу жеке құрамға әсер етеді, бөлімшелердің жауынгерлік дайындық деңгейін төмендетеді. Осындай мәселенің құпиялылығы мен ұзаққа созылуы офицерлер арасында әртүрлі шатасулар мен жағымсыздықтарды тудырды. Суицид фактілеріне жеңілдетілген көзқарасты қалыптастырып, олардың себебін тек әскери психикалық бұзылулардың әсерімен түсіндіруге тырысады. Бірқатар аймақтардағы суицидтік оқиғалардың мән-жайларын зерттеуі көрсеткендей,

өзін-өзі өлтірген жауынгерлердің 80%-дан астамы өткір психотравмалық жағдайларға тап болған сау адамдар. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы суицидті Қоғамдық денсаулықтың ең маңызды мәселелерінің бірі деп атайды. Әскери қызметкерлердің суицидтік мінез-құлқының себептерін, сондай-ақ оның алдын-алу мүмкіндіктерін С. Дигин (әскери ЖОО курсанттардың кәсіби әлеуметтенуі) сияқты зерттеушілер зерттеді; А.В.Барабанщиков, А.В.Боечко, И.В.Соловьев суицидтік мінез-құлық факторларының сипаттамаларын зерттеді; П.И.Юнацкевич армиядағы әскери қызметкерлердің суицидке қарсы мінез-құлықты қалыптастыру әдістемесін жасады.

Зерттеу әдістері

Мақаланы зерттеу барысында жинақтау, өңдеу, анализ, синтез тәрізді ғылыми әдістер мен методологиялық принциптер басшылыққа алынды. Суицид тақырыбын тереңірек ашуда отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне салыстырмалы талдау әдісіне жүгінді. Сонымен қатар компаративистикалық және құрылымдық-функционал-дық әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім

Қазіргі уақытта суицидтік мінез-құлық мәселесін зерттеу ғылымдар жүйесінде көптеген тәсілдерге ие күрделі, көп қырлы сала болып табылады.

Солардың бірі – А.Г.Амбрумова еңбектерінде берілген әлеуметтік-психологиялық көзқарас. Өзін-өзі өлтіруді ол басынан өткерген микроконфликттер жағдайында жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық дезадаптациясының салдары деп санайды[1]. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, Қазақстан суицид саны бойынша әлемде үшінші орында, ал Орталық Азия елдері арасында жетекші орында тұр. Осы ұйымның деректері бойынша, егер жылына миллионға жуық адам өз-өзіне қол жұмсайды, олардың сегіз мыңы-қазақстандықтар. Егер бүкіл әлемде әрбір 40 секунд сайын бір адам өзіне-өзі қол жұмсау орын алса, онда Қазақстанда әрбір сағат сайын біреу өз еркімен өмірімен қоштасады. Халықаралық денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша, 2005 жылы Қазақстанда суицид нәтижесінде 3 919 адам қайтыс болды, оның 3 283 - і ер адамдар. Халықаралық денсаулық сақтау ұйымының сарапшылары 100 мың халыққа шаққанда 20-дан астам адамды құрайтын көрсеткіштер суицидтің критикалық шегі болып саналады. Статистика мәліметтері бойынша, Қазақстанда соңғы онжылдықта 100 мың тұрғынға шаққанда өз - өзіне қол жұмсау саны 52-53-ті құрады. Өзіне-өзі қол жұмсау ең көп орын алатын депрессиялық аймақтардың тізімінде Оңтүстік Қазақстан облысы, Ақтау, Солтүстік Қазақстан, сондай-ақ Қарағанды қаласы келтірілген. Тек 2021 жылдың үш айында 834 қазақстандық өз-өзіне қол жұмсаған. Жас

ұрпаққа келетін болсақ, осы жылдың басынан бастап 105 жасөспірім өз-өзіне қол жұмсады (2021 жылдың бірінші тоқсанында 50-ден астам адам өз өмірлерін қиды). Тағы 200-ге жуық жасөспірім өз-өзіне қол жұмсауға әрекет жасаған.

Қазақстанда ағымдағы жылдың үш айында қанша 834 қазақстандық өз-өзіне қол жұмсады. 2025 жылға қарай қазақстандықтардың саны 20 млн-нан асады деп санайды. Жаһандық ауқымда ер адамдар өз-өзіне қол жұмсауға бейім. Қазақстандықтардың ішінде өлтіргендердің 659-ы ер адамдар. Бұл ерлердің көпшілігі 35 жастан 44 жасқа дейін (141) болды. Суицид жасаған әйелдердің көпшілігі 45 пен 54 жас аралығында болды (31 жағдай).

«2021 жылдың үш айлық көрсеткішінде елде 1083 өзін-өзі өлтіру әрекеті тіркелді. Олардың 711-ін ер адамдар жасаған. Өткен жылдың ұқсас кезеңінде суицидтер аз болды-749 жағдай. Өткен жылы да өз-өзіне қол жұмсағандардың көпшілігі ер адамдар болды (589 адам)» [2].

Егер салыстырмалы талдау жүргізсек, 2005 жылы көршілес Қырғызстанда суицид саны бар болғаны 470 адамды, 2003 жылы Өзбекстанда - 1 417 мың адамды құрады. Сондай-ақ суицидтің жоғары деңгейі Шығыс Еуропа елдерінде (Ресей, Украина, Беларусь, Балтық елдері, Скандинавия елдері (Норвегиядан басқа), сондай-ақ Орталық Еуропа елдерінде (Германия, Швейцария, Австрия) байқалады. Суицидтің төмен деңгейі исламды ұстанатын елдерге (Сауд Арабиясы, БАӘ, Кувейт, Бахрейн), сондай-ақ Оңтүстік Еуропа елдеріне (Италия, Испания, Греция) тән. Әскерге шақыру жасындағы жастардың суицидтік мінез-құлқын зерттеуде суицидтік тәуекелдің негізгі факторлары анықталды. Бұл ішімдік мен есірткіге тәуелділік, психикалық бұзылулар және отбасылық және жеке тұлғалық қақтығыстардың салдарынан өмірдің мағынасын жоғалатуы, ауыр соматикалық ауру туралы хабардар болу, сондай-ақ жыныстық және әлеуметтік-еңбек мәселелері мен жалғыздық. Ғалымдардың пікірінше, аяқталған суицидтердің категориясы христиандық конфессиялар мен қарулы күштер құрылымдардың (армия, полиция) ер адамдары, 14-20 жас аралығындағы жастар және 40-50 жас аралығындағы кемелденген адамдар.

Өз зерттеулерінде И.Хоффман “жалпы институттармен» жұмыс істеп: бұл әлеуметтік қатынастарды нормативтік-құқықтық реттеудің жоғары дәрежесі бар әлеуметтік институттар деп атады. Әлеуметтік мақсаты бойынша И. Хоффман жалпы институттардың бес тобын бөледі, олардың бірі-армия [3].

Э.Дюркгейм суицид деңгейі жоғары арнайы әлеуметтік ұйымдарды да атап өтті, бұл қатаң ішкі бақылауы бар ұйымдар: армия, түрме, балалар үйлері және колониялар. Ол офицерлер арасындағы суицидтің көп жағдайда армиямен байланысты екенін жеткізеді. «Бұл мамандық үшін офицерлер арасындағы суицидтің жоғарылау коэффициенті қызметке деген жеккөрушілікке емес, керісінше әскери рухты құрайтын дағдылардың, қалыптасқан әдеттердің немесе табиғи бейімділіктердің жиынтығына ие деп көрсетті. Алғашқы екі класс үшіншіге қарағанда өзін-өзі өлтіруге бейімділігі жоғары» - дейді [4].

Әскери қызметкерлердің кәсіби қызметі стресс факторлары әсер ететін қиын және төтенше жағдайларда өтетіні белгілі. Бұл қызмет физикалық және эмоционалды стресске түсуімен, үлкен моральдық жауапкершілікті жүктегендіктен әскери қызметкердің өзі үшін де, оған бағынатындарға да оңайға түспейді. Егер біз өз-өзіне қол жұмсау тарихына көз жүгіртетін болсақ, Израиль армиясында шамамен 190 мың адам бар, 1974-1985 жылдар аралығында соғыс қимылдарына қатысушылар мен әскери емес бөлімшелердің әскери қызметкерлері суицидтік мінез-құлықтың кейбір айырмашылықтарын анықтады. Өз-өзіне қол жұмсамаған сарбаздар армиядағы табысты мансапқа, мінез-құлықтағы тәуелсіздік пен дербестікке, жоғарғы борыш сезіміне ие болды, олар көпшілігі психологқа жүгінген жоқ.

1992 жылы әскери қызметкерлердің өз-өзіне қол жұмсауының 479 жағдайы тіркелді. Бір таңқаларлығы, бұл ауқатты отбасылардан шыққан ер адамдар болып келген. Статистикалық мәлімет бойынша қол жұмсағандардың жартысынан көпшілігі бірінші жылы азаматтық борышын өтеп жүрген сарбаздар екендігін көруге болады.

К. Харабет: «әскерге шақыру бойынша әскери қызметкерлердің өз-өзіне қол жұмсауының негізгі себептеріне әскерге шақыруға дейінгі дайындықтың әлсіздігі салдарынан әскери-қызметтік бейімделу қиындық-тарын; тәрбиедегі кемшіліктерге, отбасындағы қалыптасқан тұрмыстық жағдайға байланысты әскери қызметкердің төмен психологиялық көңіл-күйі мен уәждемесін; әріптестері тарапынан болатын қорлауды; жекелеген әскери ұжымдардағы қиын адамгершілік ахуалды және басқа да әскери-қызметтік іс-әрекеттің теріс факторларын жатқызады» [5].

Әскери дәрігерлер, психологтар, әлеуметтанушылар бұл мәселенің себебін былай анықтайды: суицид себептері арасында бірінші кезекте (шамамен 40%) жеке қиындықтар және олармен байланысты рухани бастан кешулер (отбасының аш болуы, жақындарының ауруы мен қайтыс болуы, сүйікті қызының, әйелінің опасыздығы, ажырасу, жыныстық сәйкессіздік және т.б.).

Екінші орында (шамамен 35%) - әскери қызметтің қызметтік қиыншылықтары мен ауыртпалығы (дағдылану қиындықтарымен байланысты жанжалдар, қызметтің әртүрлі кезеңдеріндегі әскери қызметкерлер арасындағы қақтығыстар, басқа сарбаздардың басымдық көрсетуі, бастықтар мен бағыныштылар арасындағы ұлттық негіздегі қалыптасқан қатынастар және т.б.).

Үшінші орында (шамамен 10%) - қоғамға қарсы мінез-құлықпен байланысты қақтығыстар (қылмыстық жауапкершіліктен қорқу, олардың орынсыз әрекеттерін жариялаудан қорқу).

Төртінші орында (шамамен 5%) - денсаулық жағдайының нашарлауы (психикалық, соматикалық аурулар, дене кемістіктері).

Соңғы орында, әдетте, материалдық және тұрмыстық мәселелерге байланысты басқа да себептер бар.

Осы айтылғандарды қорытындылай келе өз-өзіне қол жұмсаудың негізгі

себебі-қызметтік және жеке қатынастар негізіндегі қақтығыстар болып отыр. Басқаша айтқанда, бұл психологиялық мәселе, сонымен бірге қоғамның әлеуметтік қолайсыздығы деп айтуға болады.

Әскери қызметкерлер және әскерилендірілген жоғары оқу орындарының курсанттары арасындағы суицидтік көріністердің ерекшелігі П. Юнацкевичтің еңбектерінде ұсынылған. Автор әскери қызметкерлердің барлық санаттары өз-өзіне қол жұмсау қаупіне ұшырайтындығын көрсетеді, бірақ әртүрлі санаттар үшін бұл құбылыстың себептері өзіндік нысаны бар. Күнделікті тәртіпсіздік, қызметтік мәселелерді шешудегі әділетсіздік және әскери қызметкерлердің әлеуметтік-құқықтық тұрақсыздығы, қызметтің пайдасыздығы және болашаққа деген сенімсіздік, армияның беделінің төмендеуі және азаматтық тұрғындардың бір бөлігінің әскерге теріс қатынасы, ақшалай қаражаттың төмен деңгейі және отбасылық өмірде туындайтын мәселелер офицерлер мен прапорщиктердің суицидін тудыратын факторлар болып табылады.

Өз-өзіне қол жұмсау оқиғаларының көпшілігін сарбаздар жасайды. Мұнда басты рөлді жауынгерлердің өмірлік қиындықтармен күресте әлсіз болуына әкелетін жастардың жас ерекшеліктері ойнайды. Әскери психологтар суицидтік жағдайды әртүрлі қақтығыстардың өзара әрекеттесуімен байланыстырады. Басталған сыртқы жанжал ішкі сипатқа ие болып, өзіне-өзі қол жұмсауға әкелуі мүмкін. Айта кету керек, суицидтік реакциялар, өмір құндылықтарының төмендеуі немесе жоғалуы жеке ерекшеліктеріне байланысты пайда болмайды. Сонымен қатар, олар суицидтік мінез-құлыққа тән және оның пайда болу ықтималдығын нақты көрсететін кез-келген жеке құрылымды анықтау мүмкін еместігін атап өтті.

Суицидке баратын әскери қызметкерлердің мінез-құлық ерекшеліктерін атап өтті. Олар қатал, бейімделмейтін мінез-құлыққа бейім, акцентуацияланған және психопатиялық мінез бітістеріне бейім. Әсіресе қиын жағдайларда, мерзімді қызметтегі әскери қызметкерлердің жас ерекшеліктері, жеке тұлғаның әлеуметтік және физикалық жетілмегендігі аясында компенсаторлық механизмдер бұзылады да, сонын салдары дұрыс емес мінез-құлыққа әкеледі.

А.Ж.Караяни, И.В.Сыромятников пікірі бойынша әскери суициденттердің өзіне тән тұлғалық ерекшеліктеріне мыналарды жатқызады:

- өзін-өзі бағалаудың төмен немесе төмендетілген деңгейі, өз-өзіне сенімсіздік;
- өзін-өзі жүзеге асырудың жоғары қажеттілігі;
- симбиотикалық, олар үшін жылы, эмоционалды байланыстардың, басқалардың түсінуі мен қолдауы, қарым - қатынастың шынайылығы маңызды болуы;
- шешім қабылдаудағы қиындық;
- мазасыздықтың жоғары деңгейі, қиын жағдайында оптимизм мен белсенділік деңгейінің төмендеуі;
- өзін-өзі айыптауға бейімділік, өз кінәсін асыра бағалау;
- төмен дербестік;

- әлеуметтенудің жеткіліксіздігі, тұлғаның жетілмегендігі [6].

Біздің қарастырған мәліметтеріміз бойынша, өз-өзіне қол жұмсау туралы шешім қабылдаудың ең ықтимал себептері ретінде әскери бейімделу, қылмыс пен әрекет үшін жауапкершіліктен қорқу, әскери ұжымдағы әлеуметтік мәртебені жоғалту, әріптестердің қорлауы мен қорқытуы болуы мүмкін. Әрине, жеке проблемалар ұзақ соматикалық немесе психикалық ауру, жақын адамның өлімі немесе опасыздығы да әсер етеді. Өз-өзіне қол жұмсау ықтималдығы азаматтық борышын өтеудің бастапқы кезеңінде, қарауылда қызмет атқару кезінде, сондай-ақ бөлімшеде ауыр моральдық-психологиялық ахуал қалыптасқан жағдайда айтарлықтай жоғары болады.

Көп жағдайда рухани жетілмеген, физикалық және эмоционалды дайын емес жастар әскерге келеді. Әскери қызметтің ерекшеліктері, басшылық тарапынан әскери қызметкерлердің жеке психологиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне, олардың отбасылық және тұрмыстық проблемаларына назар аудармауы кейде олардың суицид тенденцияларының пайда болуына әкеледі. Бұл теория бойынша суицид адамның экстремалды жағдайдағы мінез-құлқының нұсқаларының бірі болып табылады, ал жағдайдың суицидгенділігі оның өзінде қамтылмайды, адамның жеке ерекшеліктерімен, оның өмірлік тәжірибесімен, зерделілігімен, табиғатымен және тұлғааралық қатынастардың тұрақтылығымен анықталады.

Қазіргі суицидологияда суицидті зерттеудің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі суицидтік тұлғаның жеке басын зерттеу болып табылады. Суицидтік жауынгердің тұлғасын зерттеу В.К.Шамрея, В.В.Нечипоренко, Н.М.Вольнова, Т.А.Карамзин және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Ғалымдар кейбір қайталанатын психологиялық қасиеттерді анықтағанымен, сарбаздың жеке тұлғасында нақты суицидтік мінез-құлықтың патологиялық бейімділігі бар белгі көрінуі байқалмайтындығын айтады. В.К.Шамрейдің пікірінше күндізгі уақытта өз-өзіне қол жұмсаған әскерилердің ерекше истерикалық қозғыш мінезге ие екендігін және импульсивтілік пен дұшпандықтың жоғарылауымен ерекшеленеді. Өзіне-өзі қол жұмсау қаупі мақсатқа жетуде мақсаттылық пен шамадан тыс табандылық, аффективтік және эмоционалды тұрақсыздық, шамадан тыс көпшілдік немесе жеткіліксіз қарым-қатынас, өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігі сияқты тұлғаның қарама-қарсы қасиеттерімен жоғарылауы мүмкін. Әскердегі суицидтің алдын алудың екі негізгі нұсқасы бар. Бірінші нұсқа – психикалық сау адамдарда жалпы психикалық күйзеліс пен суицидтік бейімділіктің алдын алу. Ал екінші нұсқа – психикалық ауытқулардан зардап шегетін әскери қызметшілер арасындағы суицидтік әрекеттердің нақты алдын алу, тікелей анықтау және алдын алу. Бірінші нұсқада профилактикалық жұмыстың негізгі жауапкершілігі әскери-саяси жұмыс жөніндегі орынбасарлары мен командирлерге, сондай-ақ психологтарға, екінші нұсқада медициналық қызметке жүктеледі. Кейбір ғалымдардың пікірінше, әскери қызмет жағдайында суицидтік тенденциялар әскери қызметкердің аз санында байқалады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, психологиялық алдын алу іс-шаралары әскери қызметкерлердің суицидтік мінез-құлқына бейімділігін ерте анықтауға, әскери кәсіби қиындықтар мен отбасылық-тұрмыстық мәселелерді шешуге шұғыл психологиялық көмек көрсетуге, сондай-ақ әскери қызметкерлердің әскери қызметке бейімделуін арттыруға бағытталуы тиіс деп айта аламыз. Біріншіден, тәуелділік бұзылыстары бар адамдарды ерте анықтауға ерекше назар аудару керек. Айта кететіміз, әскери қызметкерлердің суицидтік мінез-құлқының алдын алу тек мұнымен шектелмейді. Психологиялық алын алу жұмыс әлеуметтік, психологиялық, медициналық, құқықтық және педагогикалық сипаттағы шараларды біріктіретін көп деңгейлі жүйе болуы керек. Біздің ойымызша, психологиялық алдын алу жұмысы келесі кезеңдерді қамтуы керек.

1. Психолог пен психиатрдың әскерге шақырылғандарды тексеруін жетілдіру.

2. Әскери қызметкерлердің психикалық денсаулығын сақтауды қамтамасыз ететін психогигиеналық және психопрофилактикалық сипаттағы іс-шараларды ұйымдастыру.

3. Әскери қызметкерлер арасында жоғары суицидтік тәуекел топтарын ерте анықтау.

4. Командирлер мен сержанттар арасында дағдарыстық жағдайларда алғашқы психологиялық көмек көрсету дағдыларын қалыптастыру.

5. Жедел тұлғалық дағдарыс жағдайындағы әскери қызметкерлерге адекватты психологиялық көмек көрсету және оларды жеңу стратегияларын қалыптастыру.

6. Әскери қызметке жаңадан келгендердің жеке басын бейімдеуге бағытталған психологиялық тренингтер өткізу.

Нәтижесінде, әскери қызметкерлердің суицидтік мінез-құлқы мәселесінің ауырлығы мен өзектілігі әскери психологтардан және барлық лауазымды тұлғалардан осы құбылыстың мәнін түсінуді, оны диагностикалаудың негізгі әдістерін меңгеруді және профилактикалық жұмыстарды ұйымдастыруды талап ететінін ерекше атап өткен жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Амбрумова А.Г. Индивидуально-психологические аспекты суицидального поведения. – М.: Изд-во НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1978. – 78 с.
2. Казахстан занимает третье место в мире по количеству суицидов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://online.zakon.kz> > Document. [қаралған күні 7.01.22].
3. Хоффман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта: пер. с англ. / Под ред. Г.С. Батыгина и Л. А. Козловой. – М.: «Институт социологии РАН», 2003. – 27 с.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / пер, с фр. с сокр.; под ред. В.А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – 399с.
5. Kharabet, K.V. Suicidal behavior as a form of deviant behavior of military personnel.

– М.: Фан, 2019. - No. 2. - S. 13-14.

6. Нечипоренко В.В., Литвинцев С.В. Проблема самоубийств в обществе и Вооруженных Силах // Военно-медицинский журнал. – 1996. – № 12. – 12 с.

Набиева Ж.Ж.

Психологические особенности суицидального поведения военнослужащих

Последний год уровень суицидов является одним из самых значимых показателей психического здоровья людей, в том числе у военнослужащих.

Самоубийство, совершаемые ими, относятся к категории наиболее тяжелых чрезвычайных происшествий. В результате они имеют не только моральные и экономические последствия, но и большой социальный резонанс. Это проблема для государства остается весьма актуальной.

Ключевые слова: суицид, суицидент, конфликт, суицидальное поведения, аутоагрессия, стресс-факторы, экстремальная ситуация.

Zh.Zh. Nabieva

Psychological features of suicidal behavior of servicemen

The suicide rate is one of the most significant indicators of mental health in society, including in the armies of the countries of the world. Suicides committed by military personnel are among the most severe emergencies. They have not only moral and economic consequences, but also a great social resonance. Therefore, for military personnel, the problem of suicide and auto-aggressive behavior remains very relevant.

Key words: suicide, conflict, suicidal behavior, auto-aggression, stress factors, extreme situation.

References:

1. Ambrumova, A.G. (1978). Individualno psihologisheskie aspekty suicidalnogo povedeniya. [Individual psychological aspects of suicidal behavior. – М.: Publishing house of the Research Institute of Psychiatry of the Ministry of Health of the RSFSR]. – 78 p.
2. Kazakhstan zanimaet tretye mesto v mire po kolichestvu suicidov. [Kazakhstan ranks third in the world in terms of the number of suicides]. [Electronic resource]. – Retrieved from: <https://online.zakon.kz> > Document.priказ? [in Russian].
3. Goffman, I. (2003). Analys freimov: essy ob organizatsy povsednevnogo opita. [Analysis of frames: an essay on the organization of everyday experience]. Per. from English / Ed. G.S. Batygin and L.A. Kozlova. – М.: Institute of Sociology RAS. -27 p.
4. Durkheim, E. (1994). Samoybistvo: Sosiologishesky etud. [Suicide; A Sociological Study/ Per from fr.with abbr.; Ed. V. A Bazarov.-]. – М.: Mysl. – 399 p.
5. Kharabet, K.V. (2019). Suicidal behavior as a form of deviant behavior of military personnel. Law in the Armed Forces. – М.: fan. - P. 13-14.
7. Nechiporenko, V.V., Litvintsev, S.V. (1996). Problema samoybeistv v obshestve I Vooruzhennykh silax. [The problem of suicides in society and the Armed Forces] // Military Medical Journal. - No. 12. – 12 p.

Нәбиева Жанар	М. Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан университеті мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының оқытушысы, Орал, Қазақстан
Набиева Жанар	преподаватель кафедры дошкольного и начального обучения Западно-Казахстанского университета им. М. Отемисова, Уральск, Казахстан
Nabieva Zhanar	lekturer department preschool and primary education, West Kazakhstan University named after Mahambet Utemisov, Ural, Kazakhstan